

vení na diachronické ose statisticky nesouměřitelná. Pokud jde o míru dodržování uvedeného požadavku u jednotlivých zkoumaných jevů z období klasického, tu jsou naše možnosti kontroly omezeny tím, že u změn probíhajících v historické době často nevíme, kterou jejich vývojovou fázi autor konkrétně přiznával tomu či onomu dialektu. Zejména přitom chybí v Colemanově výkladu jasné stanovení určitého časového předělu, k němuž byl nářeční stav v jednotlivých dialektech zachycován, a to vyvolává jisté podezření, že jsou tu alespoň do jisté míry srovnávány klasické řecké dialekty jaksi globálně, na základě svých tradičně uznávaných rysů, třebaš ty nemusely být atributem toho či onoho dialektu po celou dobu jeho vývoje zhruba mezi 8. až 4. stol. př. n. l.

Jisté doplnění by vyžadovala Colemanova metoda i v tom sméru, že ne všechny jím srovnávané jevy jsou funkčně stejně závažné, a to ovšem při uplatnění statistické metody znamená faktické znevýhodnění jevů velmi závažných. Spolehlivá náprava tohoto nedostatku je ovšem velmi obtížná.

Všechny tyto větší či menší nepřesnosti Colemanova postupu vytvářejí spolu dohromady nebezpečí jistého zkreslení, jehož míra je ovšem empiricky stěží postizitelná. V této souvislosti se zejména číselné relace charakterizující vztahy mezi nářečními dvojicemi patřícími k různým genetickým nářečním skupinám vymykají objektivní kontrole, a tento negativní rys nás vede k závěru, že při zatímni nepropracovanosti statistické metody pro účely starořecké dialektologie bylo by asi na místě omezit zpočátku využití statistického postupu jen k rozboru některého menšího, navzájem těsněji propojeného nářečního komplexu, a teprve později, po důkladném rozboru jednotlivých dílčích skupin, přistoupit touto cestou k pokusu o komplexní analýzu všeřeckých nářečních vztahů.

To tedy prakticky znamená požadavek vyvolit si k prvnímu dílčímu statistickému rozboru nářeční komplex na jedné straně geneticky těsně spjatý, aby se užití statistické metody nikde zcela nevymklo naší empirické kontrole, ale přitom nářečně již tak diferencovaný, že se na něm dají statistické metody v plné šíři uplatnit. Už tato charakteristika sama ukazuje, že se nejlépe pro tento účel hodí západořecké dialekty: o jejich historické sounděžitosti — jak je to obecně uznáváno — není pochyb (nebudou-li ovšem do jejich počtu zařazovány smléené dialekty typu bojotsko-thessalského nebo pamfylského) a na druhé straně představují nářeční komplex opravdu bohatě diferencovaný (z celkového počtu 24 dialektů různých řeckých krajin rozebíraných u Colemanu patří do západořecké skupiny plných 15).

Na základě těchto úvah se autor recenze pokusil sám o statistickou klasifikační analýzu západořeckých dialektů v monografii *Classification of the West Greek Dialects about 350 B. C.*, Praha—Amsterdam 1971, a dále o obdobnou analýzu íonsko-attických dialektů v článku *The Attic-Ionic Dialects Reclassified*, SPFFBU E 15 (1970).

Antonín Bartoněk

O. Eissfeldt, *Palesfine in the Time of the Nineteenth Dynasty (a) The Exodus and Wanderings*. The Cambridge Ancient History, Fascicle 31; Volume II, Chapter XXVI (a). Cambridge University Press 1965, stran 32, 1 chronologická tabulka.

Se jménem O. Eissfeldta je spojeno prohloubení teorie E. Schürdera a K. Buddeho o dvou pramenech „jahwisty“; místo označení J¹ užívá L („Laienquelle“) jako protějšek P („Priesterkodex“) a místo J² užívá prostě J (Hexateuch-Synopse, 2. vyd., Darmstadt 1962). Podle O. E. jsou narrativní partie Pentateuchu jedinými historickými prameny pro zkoumané období; všechny ostatní texty klasifikuje jako „scattered pieces of information“. Narrativní partie Pentateuchu mají za předmět celý Izrael s jeho 12 kmeny již od dob Abrahámových. což je anachronismus; s nehistorickými konsekvencemi — entita Izrael byla vytvořena teprve Davidem. — V recenzi této práce se zaměříme na vybrané problémové kapitoly.

2. kap. (*Tradice o patriarchách a moderní kriticismus*) se vyrovnává především s problémem, zda 3 patriachové a 12 synů Jakubových (anebo přinejmenším Josef) představují individua nebo zda jsou personifikacemi kmenů či částí kmenů. Personifikace společenství byla v izraelském myšlení zcela běžná a je prakticky jisté, že to je případ 12 synů Jakubových. Mlnění badatelů se však rozcházejí, co se týče osob patriarchů; někteří v nich spatřují oběbaě jako u synů Jakubových personifikace izraelských společenství, jiní je interpretují jako skutečné individua nlnějejší prehistorii Izraele; E. Meyer, G. Holscher a C. A. Simpson je odvozují z božstev kanaanského pantheonu. Neméne problematická otázka je časové zařazení pňíhod patriarchů; starší názor předstávaný J. Wellhausenem je řadil spíše do dob po Mojžíšovi, podle současných badatelů náležejí patriarchové skutečně do doby před Mojžíšem (A. Alt, W. F. Albright, J. Bright, A. Parrot a jiní). Podle O. Eissfeldta je postava Abraháma historickou individualitou, zatímco Izák a Ja-

kub jsou spíše personifikacemi kmenů nebo jejich částí; jména „Abrahám“ totiž není nikdy užito jako názvu lidu, jak je stále užíváno jména „Jakub“ a někdy „Izák“ (srov. Amos VII, 9 *bāmōt Jīshiq* „oltáře Izákovy“, VII, 16 *bēt Jīshāq* „dům Izákův“). Co se týče doby patriarchů, je zcela evidentní, že některé události se mohly odehrát až po usazení v Palestině nebo až dokonce v době královské; sem nepochybně náleží Izákova smlouva s filistiňským králem Abimelekem z Geraru, neboť k invazi Filistiňů do Palestiny došlo až za Ramsesa III. I když je prokázáno, že Filistiňové se objevili v Palestině nejdříve jako posádkové oddíly faraonů ve 13. stol., je Izákova smlouva (kladená do 16. stol.) anachronismem. Zdá se, že anachronismem jsou rovněž Abrahámovi a Jakubovi velbludci, poněvadž domestikace velblouda v Mezopotámii se klade do 12. stol. a starší typ nomádství spočíval na drobném dobytku (viz J. R. Kupper, *Les nomades en Mésopotamie au temps des Rois de Mari, Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, Fasc. CXLIII, Paris 1957*); velbludci by se tedy nemohli objevit v předpokládané době pro patriarchy 16. stol. Leč O. E. doporučuje nechat otevřenou možnost domestikace velblouda kolem poloviny druhého tisíciletí v Palestině (viz seznamy potraviny pro velbloudy^[106] GAM. MAL] v ekonomických textech z Alalaḫu [D. J. Wiseman, *JSC XIII 29, 33*], datované do starobabylónské doby). Vyprávění v Gen XXVII o Jakubově lživém získání požehnaní jako prvorozenec a o služebnosti bratra Ezaua „otce Edomitů“ předpokládá podle O. E. pomanění Edomu králem Davidem II Sam VIII, 13—14. Z předešlého vyplývá, že není často přesně rozlišováno mezi definitivním dobytím Kanaanu Izraelem a dřívějším pobytem jednotlivých izraelských heroů a skupin: Abraháma (jako individua) a kmenových skupin Izáka a Jakuba. Tradice zná místa pobytu: Abrahám v okolí Hebrónu, Izák jižně od Béršeby a B'ērahajrō'i, Jakub východně od Jordánu a v sousedství Sichemu a Béthelu; předchůdcové pozdějšího Izraele předmojžišovských dob tu uctívali kanaánského Éla v různých hypostazích. Naprosto skepticky se staví O. E. k pokusům uvést příhody patriarchů a exodus do souvislosti s absolutní staroorientální chronologií; odmítá rovněž starozákonní datování exodu k roku 1450, podle I Král VI, 1 a sestup do Egypta 1900, neboť doba patriarchů by pak připadala do konce třetího tisíciletí. Odmítavě se staví k pokusům spojit dobu patriarchů s dobou středoaomerejskou (období starobabylónské) na základě podobnosti amorejských anthroponym; dobou patriarchů by pak byla první století druhého tisíciletí. Sestup Izraelitů do Egypta spojuje A. Alt, *Die Herkunft der Hyksos in neuer Sicht, Kleine Schriften III, München 1959, 72 nn*, s invazí Hyksů do Egypta, vyhnání Hyksů z Egypta 1570 by bylo datem exodu; leč naprosto chybí evidence. O. E. vyslovuje pochybnost i o přijaté identifikaci 'Ur Kasdim (v němž pobýval Abrahámov otec) s jihobabylónským Urem (el-Muqajjar). Co se týče interpretace bitvy Abrahámovy v Gen XIV s „Chamurabim, Kudur-Mabugem a Tutchal-jašem“, již věnoval řadu studií F. M. Th. Böhl, nevyklučuje O. E., že jména králů z Geneze ('Amrāpel, K'dorlacōmer, Tīcāl) mohou být zkomoleninami jmen babylónského, elamského a chetitského krále; Gen XIV může obsahovat jakési lidové reminiscence skutečných historických událostí a náboženských poměrů (jeruzalémský král Melchisedek, kněz kanaánského 'El 'Eljōna); nedominává se však, že této partie by bylo možno využít pro datování dějin patriarchů do 17. stol. (viz F. M. Th. Böhl, *Tud'alīa I, Zeitgenosse Abrahams um 1650 v. Chr., ZAW 42 (1924), 148 nn*). Podle O. E. vedou narrativní partie s dějinami patriarchů maximálně do 14. stol., tj. 200 let před konečným zábořem Kanaanu; důležité je starozákonní pojetí Abraháma, Izáka, Jakuba a Josefa jako čtyř generací — datujeme-li exodus 1250, vychází pro dějiny patriarchů opět 14. stol.

3. kap. (*Izraelitické usazení před sestupem do Egypta*) začíná obecnou úvahou o klimatických podmínkách severoarabských pouštních končin přilehlých k Palestině, které dovolují nomádům držet dobytek pouze v zimním deštovém období; od nejstarších dob do dneška v letním období, kdy mizí spora pouštní vegetace, se tlačí do Palestiny pouštní kmeny hledající pastvu. Pobyt patriarchů v Kanaanu lze vysvětlit tímto důvodem, i když podle theologie Geneze se Abrahám odebral do Kanaanu na přímý boží rozkaz. Rovněž sestup izraelských skupin do Egypta a usídlení v Kanaanu byly diktovány nutností změny pastvišť. Podle O. E. patří tyto tři periody úzce k sobě jako jevy vycházející z téže příčiny. Bible jasně rozlišuje mezi pobytem patriarchů v Kanaanu a pozdějším násilným zábořem 12 kmeny (podle tradice); v době patriarchů docházelo ke srážkám pouze ve výjimečných případech. Patří sem vyvraždění Sichemských Simeonem a Levim (Gen XXXIV); vyprávění o Rubenově obcování s Jakubovou konkubinou Bilhou (Gen XXXV, 21—22) je pětickým symbolem, jehož podkladem podle M. Notha je zeslábnutí kmene Ruben v Zajordání. O. E. souhlasí rovněž s M. Nothovou interpretací příhody Judy a Tamar (Gen XXXVIII) jako vysvětlení vzniku dvou částí kmene Juda. Obecně se uznává, že kmeny Lo'a (tj. Ruben, Simeon, Levi, Juda, Zabulon a Issachar) pronikly do Kanaanu z jihu ze Sinajského poloostrova v době dřívější než definitivní zábor, i když details chronologické a geografické zůstávají zcela nejasné. Za nejistou konjekturu považuje O. E. úvahu o přemístění kmenů Simeon do Negebu a Levi v okolí Qáděše následkem těžkých ztrát, které utrpěli v boji se Sichemskými (Gen XXXIV). Hypothetické datum pro osídlení jižní Galileje kmenem Issachar (a tím i pro

příchod kmenů Le'a) se pořádko A. Altovi (*Neues über Palästina aus dem Archiv Amenophis IV. Kleine Schriften III, München 1959, 158 nn*). Z el-anarnské korespondence (250, 43 nn) je známo, že v první polovině 14. stol. nějaký Labaja zničil městský stát Šunama (Šünem Joz XIX, 18); usazení kmene Issachar na planině jezdrélské za cenu ztráty politické nezávislosti lze klást do doby Labajova výboje.

5. kap. (*Historická evidence pro exodus*) zdůrazňuje, že kromě SZ neexistuje až doposud žádná evidence pro pobyt Izraele v Egyptě a pro exodus. Faraón utlačovatel, za jehož vlády vzrostla stavební aktivita, může být Ramses II. (1304—1237), jenž krátce po svém nastoupení nechal renovovat a přestavovat Pithom (*Tell el-Rātaba*) a Ramses, Pi Ramessu (*Sān el-Hagar* nebo *Qantir*). Nucené práce Izraelitů na těchto lokalitách (*Pit'om, Ra'amsēs* Exod I, 11) by tedy spadaly do dekády 1300—1290 a jejich sestup do Egypta do konce 14. stol.; exodus by se odehrál ve druhé polovině 13. stol., neboť tradice činí dojem, že obě egyptské epizody (přivětivé přijetí faraónem a nucené práce uložené jeho nástupcem) trvaly pouze několik dekád. Místo zázračného zákroku Jahweho nelze určit, kandidáty jsou: severní konec Suezského zálivu, jedno ze solných jezer, Aqabský záliv, Sirbonské jezero.

6. kap. (*Puťování*) rozebírá narrativní partie 4 knih Mojžíšových, od exodu z Egypta (Exod XIII) až po smrt Mojžíšovu (Deut XXXIV), mezi něž jsou vloženy obsáhlé partie pozdějšího původu pojednávající o zákonech. Narrativní partie jsou různého typu: aitiologické ságy a legendy vysvětlují, proč určitá území mají svoje jména, anebo původ zvyků a náboženských praktik. Jiná vyprávění, zahalená do formy legend, obsahují nepochybně reminiscence skutečných událostí a mohou být zužitkována historikem. Tato skupina vyprávění se soustřeďuje kolem tří geografických bodů: Qáděš (*Ajn Qadajs* nebo *Ajn el-Qudajrat* na Sinajském poloostrově), Sinaj a Transjordán. Poloha Sinaje, na níž došlo k Jahwově theofanii a k níž směřovala pouť Izraelitů, není jednoznačně určena; tato hora se běžně určuje jako jeden z jihosinajských štítů (*Džebel Sirbal, Džebel Mūsa, Džebel Qaterin*). Jelikož však Jahwova theofanie na Sinaji bývá vysvětlována jako přírodní úkaz erupce vulkánů, hledají badatelé mimo Sinajský poloostrov, kde v době historické nebyl žádný vulkán v činnosti; vulkány jsou na druhé straně Aqabského zálivu v severoarabských končinách na jih od *Tabúku* (ca 200 km na jihovýchod od Aqaby). O. Eissfeldt se připojuje k badatelům, kteří věří, že cílem pouti těch, kteří uprchli z Egypta, byl vulkán na východní straně Aqabského zálivu nebo na severním konci Rudého moře. Mnohem více vyplývá z vyprávění odehrávajících se v končinách Qáděše, jehož okolí je bohaté na prameny. Z Exod XVII, 8—13 lze vyvodit, že Izraelité na cestě z Egypta porazili vlastníky této země Amalekity, zmocnili se jejich země a po určité době tu tábořili. Určité zmínky dovolují usoudit, že „dům“ Josef se pokusil nejdříve neúspěšně proniknout do Palestiny z jihu a pak teprve se o totéž pokusil z Transjordánie, kde došlo ke srážkám s amorejským králem *Sihōnem* a králem *Ögem* z *Bāšānu*. Podle O. E. se jedná o pozdější události, kladené do dřívějších dob, poněvadž osídlení Transjordánie následovalo po usazení Izraelitů západně od Jordánu a nikoliv naopak. Zmínka o Amorejciích však mohla být založena na daleko starší tradici (*K. M. Kenyonová*). Vítězství nad Sihōnem lze připsat ve shodě s tradicí skupině, která na cestě z Qáděše si takto vytvořila koridor až do končin západojordánských — „domu“ Josef.

Vít Bubeník

H. J. Franken, *Palestine in the Time of the Ninetcent Dynasty (b) Archaeological Evidence. The Cambridge Ancient History, Fascicle 67; Volume II, Chapter XXVI (b). Cambridge University Press 1968, str. 12.*

O tři roky později vychází z pera leidenského profesora archeologie H. J. Frankena druhá část kapitoly započaté O. Eissfeldtem, která má odpovědět na otázku: jaký je přínos archeologie k objasnění počátků izraelských kmenů v Palestině? Období 19. dynastie (1330—1200) v Palestině pokrývá časový úsek, který může být srovnán s temným věkem následujícím po pádu mykénské kultury v Řecku; toto období však zahrnuje nejspolehlivější a nejzajímavější problémy celé palestinské historie: datum a způsob izraelského záboru Kanaanu, vztahy mezi hebrejskými kmeny a Kanaanci a jejich místo v dějinách Předního východu, historičnost postav jako Jozue a Baráq, oddělení skutečných historických událostí od aitiologických ság, legend, romantických lidových historek a určitých vydavatelských praktik. Současnou situaci v palestinské archeologii charakterizuje H. J. Franken výstižně „literarische These, archaeologische Antithese“. Literární tezi pro zkoumané období podal v první části O. Eissfeldt; bez této teze by žádný archeolog nebyl schopen v nejmenším předpokládat, že ve 13. stol. se v Palestině zrodil nový národ, jenž koncem 11. stol. dospěl plného rozmachu. Kromě jediné výjimky neexistuje archeologická evidence, že koncem 13. stol. se ujala moci v Palestině nová etnická skupina. Pro současnou archeologii je nemožné